УДК 001.85(231.64:001.98)

М.О.Кульчицька
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

ПРОЯВИ ТОТАЛІТАРИЗМУ У НАУКОВОМУ МИСЛЕННІ АКАДЕМІКА Д. ЛІХАЧОВА

Явище тоталітаризму – не така віддалена у часі реалія суспільно-політичного життя України. На жаль, його рудиментарні прояви можна спостерігати у формі інформаційно-пропагандистських викривлень (політичні інформаційні війни) у сьогоденному мас-медійному просторі. Для молоді, самосвідомість якої формувалася за умов незалежної української держави, така явно викривлена й фактографічно неправдива форма представлення інформації може видатися абсурдно незрозумілим способом інтерпретації суспільно значущих, визначальних для політичного вектору України активних громадських зрушень.

Та, як ми пам’ятаємо, це стандартна, стереотипна лінія "суспільно коректного" мислення, притаманна тоталітарному устрою Радянського Союзу. Промовистий приклад нав’язування таких чітко регламентованих соціальними ідеологічними потребами умовиводів знаходимо у статті відомого радянського дослідника Д. Ліхачова «О воспитании патриотизма, о преемственности в освоении культуры» [2], надрукованій у збірнику «Возраст познания» (Москва, 1974) [1]. Прикметно те, що мету появи цього збірника було визначено саме як ознайомчу розповідь молоді про науку, вектори її розвитку та етапи становлення вченого-громадянина. І хоч етичні закони наукової діяльності передбачають її об’єктивність та аполітичність, у статті академіка Д. Ліхачова, чи не в єдиній зі всього збірника, натрапляємо на базові беззастережні догми тоталітарного мислення, які (вочевидь, на переконання тодішнього офіційного радянського, так би мовити, наукового дискурсу) “необхідно було засвоїти” молодим душам у контексті перманентно заіделогізованого способу суспільного та індивідуального сприйняття дійсності. Так, Д. Ліхачов висуває кілька базових тез, які демонструють характерну для тоталітарного режиму систему взаємодії науки й політики, причому науки гуманітарної, літературознавчої – нібито не точної, але такої, яка безпосередньо здійснює вплив над свідомість і підсвідомість людей, формуючи їхній світоглядні орієнтири. Ідеться, отже, про

духовну владу над душами, механізм дії якої значно триваліший і сильніший від реальної перманентної фізичної загрози, що її кожен громадянин безумовно відчував на собі після масових різноаспектних репресивних і пропагандивних заходів.

Автор статті наголошує на дуже важливому виховному значенні літературознавства, яке підвищує соціальні якості людини й сприяє вихованню колективного естетичного сприйняття, що протистоїть відчуттям національної виключності й шовінізму, більше того – розвиває толерантність до інших культур [1, с. 99]. Причому надалі у тексті ідея розуміння, прийняття та адекватного сприйняття іншості, інших культур повторюється неодноразово, наче в такий спосіб учений прагне утвердити природне право на національну ідентичність та повагу до визнаної в усьому світі інакшості. Проте за позірною інтелігентною відкритістю та вдаваною толерантністю до іншого розкривається справжня, політична підоснова таких нав'язливих тверджень: боротьба за культурну спадщину [1, с. 101]. У контексті ідеї тотальної всеєдності [1, с. 107] й невизначеності національних меж у літературах різних культур, схвалення запозичень із культури минулого, що на думку академіка Д. Лихачова, не є зрадою своєї культури, а лише її доповненням і збагаченням [1, с. 109], ця боротьба радше сприймається як інтелектуальна крадіжка або підтасування історичних фактів, щоб таким чином поглибити, створити, "реконструювати" історичне минуле, якого реально, скажімо, у російського народу, який став домінантним представником радянської тоталітарної спільноти народів, не було.

Відповідно до почуття домінантного (начебто радянського) патріотизму [1, с. 102] російський літературознавець підтримує фактографічно підтверджене, науково обґрунтоване безперервне духовне підживлення культури, що уможливлює існування людської особистості нового типу та й самого неоімперського устрою. Тож для цього вкрай потрібні "дбайливі" науковці, які, глибоко засвоївши засади ідеологічно узалежненого наукового мислення, старанно й самовіддано серед тисяч слов'янських пам'яток "відкриватимуть" все нові списки, щоб на їх прикладі забезпечити величезне історичне тло для підтвердження масштабності, культурної цінності, естетичної оригінальності [1, с. 110] новітньої епохи.

Наочною ілюстрацією таких наукових дороговказів є й дослідницька практика академіка Д. Ліхачова. Цитуючи Леніна, він наголошує, що при побудові нової комуністичної культури особливо важливо знати її джерела, причому вони дуже й дуже необхідні, бо на порожньому місті нового не збудуєш [1, с. 101]. А тому науковець безапеляційно дозволяє собі стверджувати, що російська література, як, зрештою, і культура в цілому, має свою тисячолітню історію [1, с. 104], що переконливо доводять, на його думку, живопис, архітектура, перекладні пам'ятки та літописи періоду Київської Русі. Такі посутньо-некоректні твердження, бодай з уваги на те, що реалії згадуваної там давньої історії належать іншій, українській культурі – цілком звичний для логіки тоталітарного мислення спосіб подання інформації. Намагаючись якомога ретельніше перетрактовувати культурно-історичні факти, літературознавець безсоромно видає бажане за дійсне, захоплюючись величністю чужої, неросійської гуманітарної спадщини: «Вспомните «Повесть временных лет»… Это не только летопись, первый наш исторический документ, это выдающееся литературное произведение, говорящее о великом чувстве национального самосознания, о широком взгляде на мир, о восприятии русской истории как части истории мировой, связанной с ней неразрывными узами» [1, с. 104-105]. Згодом дослідник переходить до властиво російських культурологічних максим та імен, однак згадує їх як суперечливі з перспективи світової культури, зокрема західної пропаганди, мистецькі феномени. І категорично апелює до начебто хибних думок американських дослідників щодо відсутності російської середньовічної літератури, спростовуючи їх переліком численних пам'яток знову ж періоду Київської Русі.

Такі суперечливо-некоректні, ненаукові твердження та спекулятивні технології за умов тоталітарного політичного режиму ставали своєрідним взірцем для радянських гуманітаріїв щодо необхідності переосмислення суті культур різних народів та, так би мовити, загально необхідної суспільно виправданої "коректної" інтерпретації вершинних здобутків чужої минувшини як своєї. І подібні думки провідних радянських учених мали сприйматися як незаперечна монополія на істину. Ось як обґрунтовує давність російської літератури Д. Ліхачов: «Русской

литературе без молого тысяча лет. Это одна из самых древних литератур Европы. Она древнее, чем литературы фрацузская, английская, немецкая. Ее начало восходит ко второй половине X века. Из этого великого тысячелетия более семисот лет принадлежит периоду, который принято называть «древней русской литературой» [1, с.104].

Фальсифікаційний ентузіазм Д. Ліхачова у тексті цитованої статті логічно довершує агресивна риторика наукового наставництва. Ідейну відданість політиці комуністичної партії підтверджують мовні коди сили – цілком органічно вписані в контекст, але легко упізнавані висловлювання, які наче утверджують войовничо-залякувальний спосіб тоталітарного спілкування. Виписані окремо такі висловлювання представляють ідентифікаційну базову модель конструювання дійсності, якою послуговуються й сучасні прихильники тоталітарного мислення. Це, до прикладу, такі фрази: «крайне необходимо» [1, с. 99]; «литературоведение борется с расстояниями, стремится уничтожить преграды» [1, с. 99-100]; «шовинистические или экстремистские тенденции» [1, с. 100]; «борьба за национальную принадлежность того или иного писателя <…> приобретает в разных концах мира все более и более острый характер» [1, с. 101]; «этого требует высокая общественная ответственность» [1, с. 101]; любовь к Родине, патриотизм [1, с. 102]; «… Я эту эпоху очень люблю, потом что вижу в ней борьбу, страдания народные, попытку чрезвычайно интенсивную в разных группах общества исправить недостатки: и среди военных, и среди крестьянства, и среди писателей» [1, с.102]; «враждебные спекуляции в отношении нашего народа…» [1, с.109].

Смисловим пуантом ідеї відданості тоталітаризму у науковому мисленні Д. Ліхачова можна назвати багатозначний, з огляду на можливе антирадянське інакомислення, авторський умовивід, де під прикриттям аналізу фактажу давньої історії простежується аналогія до актуальних загроз для власне тоталітарного устрою й мотивація невпинної діяльності його пропагандистського механізму: «Литература обладала всеохватывающим внутренним единством взгляда на мир. Это единство разрывалось противоречиями воззрений, публицистическими протестами и идеологическими спорами… Единство было обязательным, и потому

любая ересь или любое классовое или сословное выступление требовало нового единства, переосмысления всего наличного материала. Любая историческая перемена требовала пересмотра взглядов на всю мировую систему – создания новой летописи, часто от "потопа" или даже от "сотворения мира"» [1, с. 107].

Як бачимо, зінтерпретовані міркування зі статті одного з провідних радянських науковців-гуманітаріїв стають фактографічним підтвердженням цілеспрямованої некоректної роботи з феноменами історії та культури, присвоєння культурних надбань інших націй заради облудної месіанської ідеї побудови нового суспільства. Такі тексти засвідчують ганебний антиметод інформаційного переформатовування суспільної свідомості для самозбереження й підтримки функціонування тоталітарного політичного устрою, який тенденційно створює "ідеально" організовану культурну традицію домінуючого етносу й усіма засобами та способами намагається підтримувати оманне життя суспільства у всеохопному міфологізованому абсурді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возраст познания: сборник. – Москва: Молодая гвардия, 1974. – 192 с.
2. Лихачев Д. О воспитании патриотизма, о преемственности в освоении культуры // Возраст познания: сборник. – Москва, 1974. – С. 97-110.
3. Кондаков И.В. Тоталитарная культура // Культурология. XX век. Энциклопедия. – [Режим доступу]: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/691/
4. Ивин А. Стиль коллективистического мышления // Ивин А. Философия истории. – [Режим доступу]: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Ivin/_29.php